

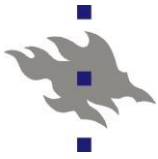

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Helsingin yliopiston Open Access -arkistointikäytäntö ja tiedejulkaisijoiden kannanotot

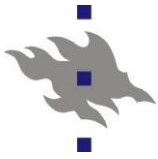
TSV – Julkaisuarkistot ja rinnakkaistallentaminen 24.11.2009

Veera Ristikartano, erikoissuunnittelija
Helsingin yliopiston kirjasto Verkkopalvelut

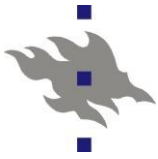
Sisältö

- Open Access -arkistointi pähkinänkuoressa
- Helsingin yliopiston open access -päätös
- Päätöksen toimeenpano
- Mitä eri osapuolilta edellytetään?
- Kustantajien open access -käytännöt

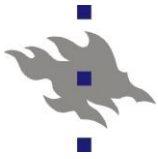
Open Access = avoin saatavuus

- Kenelle tahansa avoin, välitön ja pysyvä pääsy julkaisun kokotekstiin verkossa
 - Yleensä puhuttaessa tieteellisistä tiedosta, erityisesti tutkimusartikkeleista (*peer reviewed*) ja tutkimusdatasta
- Tavoitteena taata tutkimusjulkaisujen saatavuus kiivaasti keskittyvän tiedekustannusalan jatkuvasti kohoavista tilaus- ja lissensihinnoista huolimatta
 - Lissensihinnat nousseet 2000-luvulla 5-15% / vuosi
- Internet-ajan vaihtoehto saatavuudeltaan rajoitetuille (tilausmaksullisille, lissensoiduille) tieteellisen julkaisemisen kanaville

Miksi Open Access on tärkeää?

- Tutkimuksen saatavuus helpottuu, näkyvyys kasvaa
 - Artikkelien lataukset ja lukeminen lisääntyvät
 - Viittausten ja vaikuttavuuden lisääntyminen -- ?
- Tutkimustulosten verifioiminen helpottuu
 - Erityisesti tutkimusdatan avoimen saatavuuden tarve korostuu
- Demokratisoi tiedon saatavuutta sekä kansallisesti että globaalisti
- Edesauttaa jatkotutkimusta → tiedon kumuloituva luonne
 - Parantaa myös poikkitieteellisen tutkimuksen edellytyksiä

Kansainvälinen kehitys

- Berlin Open Access Declaration 2006
 - Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto allekirjoittajana
- European University Association 2007

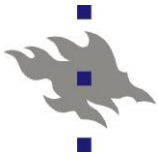
- European Commission ja EU Ministerial Council (2007)
 - Ennakoitu, että EU-komission 8. puiteohjelmassa tutkimustulosten avoin saatavuus olisi rahoituksen edellytyksenä

- Suomen Akatemia suosittelee tutkimustiedon avointa saatavuutta – tiedonhallintasuunnitelma ja sen kustannukset mukaan rahoitusanomukseen

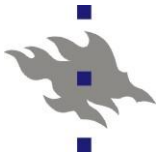
Tutkimusrahoittajien Open Access -velvoitteita

- Rahoittajat haluavat rahoittamalleen tutkimukselle mahdollisimman laajan näkyvyyden
- NIH USA:ssa ja Wellcome Trust Englannissa edellyttävät rahoittamiensa tutkimuksen tulosten avointa saatavuutta
- European Research Council
- CERN
- ICRISAT
- Englannissa, Norjassa, Kanadassa ja Australiassa kansalliset tutkimusrahoittajat
- Tutkimusrahoittajien Open Access -käytäntöjä Sherpa/JULIET - palvelussa <http://www.sherpa.ac.uk/juliet/>

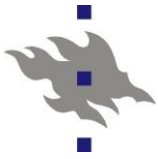
Yliopistotason Open Access -linjauksia

- Harvard *Faculty of Arts and Sciences* ja *Faculty of Law*, MIT, Stanfordin yliopiston käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Kansas State University etc.
- Australiassa, Englannissa, Belgiassa, Sveitsissä, Espanjassa ja Portugalissa useat yliopistot
- Fraunhofer Gesellschaft Saksassa, Istituto Superior de Sanita Italiassa, Norwegian Knowledge Center for Health Services etc.

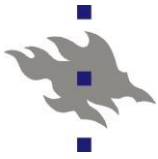
Kaksi tietä avoimeen saatavuuteen

- **Avoin digitaalinen arkisto** (self-archiving, ns. *Green OA*): tutkija tallentaa tilausmaksulliseen tiedejulkaisuun hyväksytyn artikkelinsa ***kopion*** avoimeen digitaaliseen arkistoon
 - Lista avoimista arkistoista OpenDOAR <http://www.opendoar.org/>
- **Avoin julkaiseminen** (Open Access Publishing, sis. ns. *Gold OA*): tutkija julkaisee avointa julkaisukäytäntöä noudattavassa tiedelehdessä, jolloin teksti välittömästi avoimesti saatavilla
Esimerkkejä [BioMed Central](#) ja [Public Library of Science](#).
 - Kustantajat kehittävät parhaillaan OA-bisnesmallejaan
 - Lehestä ja kustantajasta riippuen avoimesta saatavuudesta voidaan periä ns. julkaisumaksu (n. 800 – 3000 €)
 - Lista OA-lehdistä DOAJ <http://www.doaj.org/>

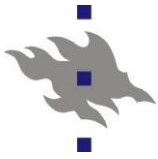
Avoim digitaalinen arkisto – mikä se on?

- Avoin digitaalinen arkisto / julkaisuarkisto (*Open Repository*) on tietokanta, johon tallennetut tutkimusartikkelit ja muut dokumentit ovat avoimesti verkossa luettavissa ja ladattavissa. Esim.
 - Tutkimusartikkelit, julkaisuja täydentävä data
 - Julkaisusarjat
 - Opinnäytteet
- Erilaisia teknisiä ratkaisuja, HY:ssä nyt DSpace
- Olennaista sisällön avoin, rajoittamaton saatavuus ja ideksoitavuus hakukoneilla
- Tallennetut artikkelit saavat pysyvän verkko-osoitteen (esim. Handle)
- Joko tutkimusorganisaation ylläpitämä arkisto (yliopistojen ja tutkimuslaitosten arkistot) tai tieteenalakohtainen yhteisarkisto
 - Esim. [BioMed Central](#), [Arxiv](#)

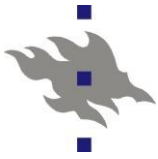
Helsingin yliopiston Open Access -linjaus

- Rehtori Ilkka Niiniluoto teki koko yliopiston tutkijakuntaa koskevan open access -arkistointipäätöksen toukokuussa 2008 (rehtorin päätös 126/2008)
 - Päätös astuu voimaan vuoden 2010 alussa
- HY edellyttää, että yliopistossa toimivat tutkijat *tallentavat kopion tieteellisissä lehdissä julkaistuista tutkimusartikkeleistaan* yliopiston ylläpitämään avoimeen digitaalinen arkistoon HELDAan
- Päätös koskee KOTA-tiedonkeruovelvoitteen piirissä olevia tutkijoita

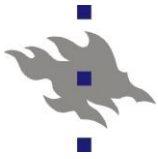
Mitä arkistointivelvoite HY:ssä koskee

- 1.1.2010 alkaen julkaistavaksi hyväksytyt ***yksittäisiä artikkeleita***
 - Tieteellisessä aikakauslehdessä, sarjajulkaisussa tai konferenssijulkaisussa
 - Ei koske monografioita
 - Kokoomateoksissa ilmestyneiden artikkeleiden osalta arkistointivelvoitetta tarkastellaan tapauskohtaisesti
 - Kustantajalta kysytään tarvittaessa lupaa arkistointiin

Yliopisto kannustaa tieteen saatavuuteen...

- *...mutta HY ei missään tapauksessa pyri määrittelemään sitä, **millä foorumilla** sen tutkijoiden tulee julkaista*
- HY kuitenkin suosittelee, että sen tutkijat suosisivat avointa julkaisupolitiikka noudattavia julkaisukanavia
- HELDA-arkistoon tallentamisen ohella mahdollisuus julkaista open access -lehdessä tai tallentaa julkaisu kansainväliseen tieteenalakohtaiseen, avoimeen digitaaliseen arkistoon (esim. fyysikkojen ArXiv)

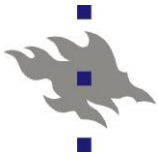
Tekijänoikeuskysymykset

- Artikkelin *kaikki oikeudet omistaa kirjoittaja, ellei ole luovuttanut niitä julkaisusopimuksessa kustantajalle*
 - Kirjallinen julkaisusopimus ei ole itsestäänselvyys, mutta suositeltava
- Helsingin yliopisto edellyttää, että sen tutkijat vastedes pyrkivät *pidättämään itsellään* oikeuden tutkimusartikkeliansa tallentamiseen avoimeen arkistoon julkaisusopimuksia tehdessään
 - Yliopisto tarjoaa apua sopimusneuvotteluissa (mm. lisäklauzuulit julkaisusopimukseen, mallikirjepohjat kustantaja kyselyihin, tiedottaminen open access -toimintatavoista)

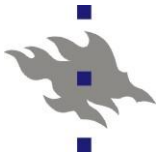
Mitä HY:ssä toimivalta tutkijalta edellytetään

- Tutkija pyrkii pidättämään itsellään oikeuden avoimeen arkistointiin jo julkaisusopimusta tehdessään
- Tutkija säilyttää (tai hankkii) arkistoon tallennettavan artikkeliversion (formaattisuositus .pdf)
- Tutkija varustaa artikkelitiedoston tarvittavilla metatiedoilla
- Tutkija vastaa julkaisuun sisältyvien mahdollisten kolmansien tahojen oikeuksien hankkimisesta; esim. valokuvat tai graafiset esitykset
- Jos kirjoituksella on useampi kirjoittaja, tallentaminen edellyttää kaikkien lupaa

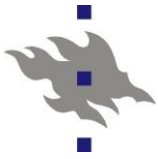
Digitaalista arkistoa ylläpitää HY:n kirjasto

- Ylläpitää ja kehittää helppokäyttöistä digitaalista arkistoa
 - Kehittänyt tallennuksen työkulut yhteistyössä tutkimustietojärjestelmä-projektin (yliopiston julkaisurekisteri) kanssa
- Täydentää tarvittaessa julkaisun metatiedot
- Tarkistaa julkaisun kustantajan arkistointikäytännön
- Auttaa tutkijoita käytännön teknisissä ja juridisissa kysymyksissä
- Hankkii tarvittaessa oikeudellista neuvontaa tutkijoille
- Huolehtii arkiston sisällön pitkäaikaissäilytyskelpoisuudesta ja tarvittaessa julkaisujen teknisten formaattien muutoksesta

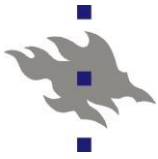
Digitaalisen arkiston aineiston käyttöehdot

- Avoin digitaalinen arkisto: Sisältö luettavissa, ladattavissa, tulostettavissa internetissä
- Käyttö rajoitettu käyttöehdoissa tutkimus- ja opetuskäyttöön, ei kaupalliseen käyttöön
- Käytännössä yliopisto ei voi valvoa käyttöä, mutta tietoon tulleisiin väärinkäyttöksiin puututaan
- Tekijänoikeudelliselta kannalta loppukäyttäjä aina vastuussa

Kustantajien arkistointikäytännöt vaihtelevat

- Kustantajan käytäntö tarkistetaan ensin [Sherpa/ROMEO](#)-palvelusta, johon on koottu kansainvälisten tiedekustantajien ja -lehtien open access -arkistointikäytäntöjä
 - Myös suomalaisten tiedelehtien käytäntöjen kirjaaminen tietokantaan yliopistojen tavoitteena
- Ellei kustantajalla ole valmista arkistointikäytäntöä, lupaa kysytään erikseen lehden kustantajalta
 - Mallikirje luvan kysymiseen olemassa, mutta työvaltainen ja hidas tapa
- Ellei julkaisusopimus ota millään tasolla kantaa verkkotallennukseen (eivätkä monet sopimusmallit ota) tai sopimusta ei ole ollenkaan, on tulkittu, että artikkelin voi arkistoida avoimeen arkistoon.

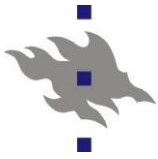

Kustantajilta selvittävät kysymykset

- Avoin arkistointi osaksi julkaisusopimuksia
 - Kirjallisen julkaisusopimuksen tekeminen toivottavaa
 - HY:n tutkija pidättää julkaisu- tai kustannussopimuksessaan oikeuden tallentaa kirjoitus HY:n avoimeen arkistoon HELDAan

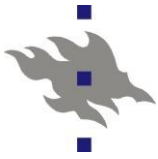
- Julkaisuajankohdan määrittely
 - Tallennus arkistoon heti artikkelin julkaisun jälkeen
 - Mahdollinen kustantajan embargo

- Arkistoitava kirjoitusversio
 - Arkistoitava versio kirjoituksen ***viimeinen mahdollinen versio***

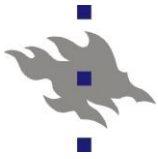
Embargo-aika

- Kustantajan arkistointikäytännössään määrittelemä ajanjakso lehden ilmestymisestä lukien, jona aikana artikkeli ei saa olla ladattavissa avoimesta arkistosta
 - Määriteltävissä jo julkaisusopimuksessa?
- Kansainvälisissä lehdissä tyypillisesti korkeintaan 6 kk (luonnon- ja lääketieteet) tai 12 kk (humanistiset ja yhteiskuntatieteet)
- Helsingin yliopisto noudattaa avoimessa arkistoinnissa korkeintaan 12 kk embargo-aikaa laskettuna kirjoituksen julkaisuhetkestä.

Artikkelin arkistoitava versio

- Arkistoitava versio kirjoituksen ***viimeinen mahdollinen versio***
 1. Kustantajan lopullinen julkaistu versio ('as published')
 2. Tekijän lopullinen vertaisarvioitu käsikirjoitusversio ('final draft')
 3. Pre print ('manuscript') mahdollinen, muttei suositeltava

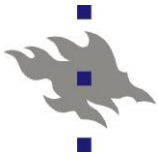
Kustantajien rajoitukset

- Kustantajan nykyinen julkaisusopimus voi myös kategorisesti kieltää artikkelin käytön muualla, myös julkaisun kirjoittajan www-sivuilla tai avoimen arkistoinnin → kaikki oikeudet siirtyneet kustantajalle
 - Vapautus arkistointikäytännöstä pyynnöstä mahdollinen ***yksittäisen artikkelin kohdalla*** (vrt. Harvard OA Policy)
 - Tutkija pyytää lupaa olla tallentamatta artikkelia ja perustelee viittaamalla kustantajan kanssa tekemäänsä julkaisusopimukseen, joka kieltää arkistoinnin.

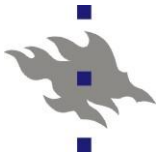
Kysely kotimaisille tiedejulkaisijoille

- Kysyttiin kustantajan kantaa embargo-aikaan (esitetty 12 kk) ja sen tarpeellisuuteen kunkin lehden osalta
- Kysyttiin, minkä version lehden artikkelista saa arkistoida avoimesti
 - *A) green can archive pre-print and post-print or publisher's version/PDF;*
 - *B) blue can archive post-print (ie final draft post-refereeing) or publisher's version/PDF;*
 - *C) yellow can archive pre-print (ie pre-refereeing);*
 - *D) white archiving not formally supported.*
- Vastaukset tallennetaan [Sherpa/ROMEO-tietokantaan](#)

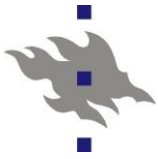
Yhteenveto kustantajien vastauksista

- Vastaus saatiin määräpäivään mennessä 30 lehdestä
 - Lisäksi kolme lähinnä kokoomateoksia julkaisevaa kirjankustantajaa vastasi yleisesti, mutta totesi ettei itse kysely koske heidän julkaisujaan
- Embargo-aika:
 - 15/30 → Embargo ei ole tarpeen
 - 13/30 → 12 kuukauden embargo tarpeen
 - 1/30 → 6 kk embargo tarpeen
 - 1 vastaajan kanta embargoon epäselvä
- Valtaosa vastanneista (19/30) toivoi, että tallennettava versio olisi kustantajan oma versio (taitettu pdf)
 - Kolme vastanneista julkaisijoista kielsi erikseen pre print -versioiden tallentamisen avoimeen arkistoon

HY:n johtoryhmä käsittelee to 26.11.

- Allekirjoittaneiden tiedelehtien ja seurojen vastaus Helsingin yliopiston kyselyyn digitaalisesta arkistosta 30.10.2009
 - Miten ja millä foorumilla yliopisto jatkaa keskustelua?
- Open access -arkistointivelvoitteen toimeenpanon ja avoimen saatavuuden edistämisen seuranta Helsingin yliopistossa
 - Nykyiset open access -projektit päättymässä, HY:n organisaatio uudistumassa
 - Toimija, joka seuraa, ohjeistaa ja kehittää (esim. julkaisumaksut, kustantajien Central Fund, tutkimusdata)
 - Keskustelukumppani kansallisella tasolla

Lisätietoja

<http://www.helsinki.fi/ejulkaiseminen> →

<http://www.helsinki.fi/openaccess>

sekä

<http://helda.helsinki.fi>

openaccess-info@helsinki.fi

Helsingin yliopiston kirjasto Verkkopalvelut

veera.ristikartano@helsinki.fi

p. 09-191 21724

(jätä viesti tai soittopyyntö vastaajaan)